

MIRCEA MALIȚA

DIPLOMÁCIA, TÁRGYALÁSELMÉLET

Az események krónikájában két szereplő lép gyakran színre a hatalmi tényezők közvetlen közelségében: a tábornok meg a diplomata. Mindketten szoros kapcsolatban állnak a politikai hatalommal: néha tanácsadói, gyakrabban végrehajtói. Éppen ezért hozzájárulásuk az események végleges kialakulásához csekélyebb fajsúlyú, s főként abban merül ki, hogy intelligensen törekszenek a számukra kijelölt célok megvalósítására.

Voltak diplomaták és katonák, akik jelentős szerepet játszottak a nemzetközi politikai döntések kidolgozásában, miként voltak államférfiak is, akik jó tárgyalófélnek vagy bölcs stratégának bizonyultak. A történelmi egybeesések azonban nem vezethetnek e jól megkülönböztethető kategóriák összetévesztéséhez. A tábornok és a nagykövet végrehajtja, amit a politikus elhatároz. A véletlenszerű szerepcserék nem szólnak a két hivatás egybeolvadása mellett, hiszen az évszázadok óta tartó együttélés ellenére e két hivatás értékei és követelményei világosan megkülönböztethetők a politikai tevékenység értékeitől és követelményeitől.

A katona is, meg a diplomata is hosszú ideig művelvén tudományát, a gyakorlat révén emelkedik a művészet színvonalára. Az általuk elérhető művesség néha a ritka nagy személyiségek, az egyedi példányok sorába emeli őket, ami szintén tartalommal telíti mindazt, amit a személyiségnek a történelemben játszott szerepéről szoktunk hangoztatni.

A diplomata is, meg a katona is a stratégiának nevezett szélesebb körű tudomány tudója. A különbség közöttük a stratégia valóra váltása, materializálása módjában nyilvánul meg. A tábornok a harcmezőn, a diplomata pedig tárgyalások alkalmával igyekszik az optimális megoldást elérni. Mindketten ismerik a maximális feszültség, a döntő szembesülés nagy pillanatait, amelyekben maradéktalanul érvényesülhet mindaz, amit elméletben és gyakorlatban valaha tanultak. Egy nemzet nem gyakrabban, egyszer-kétszer próbáltatik meg egy nemzedéknyi idő alatt. Egy alapvetően fontos egyezmény olyan, mint egy döntő összecsapás: főszereplőinek ugyanúgy évtizedekig kell készülniük rá.

E párhuzamosságok ellenére persze vannak még elemek, amelyek megkülönböztetik egymástól a történelem e középkader-hőseit. A katona színre lépése mindig látványosabb: lobognak a lobogók, harsognak a harsónák. A diplomata nem rendelkezik ilyen előnyös kellékekkel a közönségsiker kiváltásához.

A tábornok hatalmas apparátushoz kapcsolódik, s az anyagi erők hatalmas kibontakoztatásával cselekszik. A diplomata magányos, s mindössze egy aktatáskát vesz magához, amikor a csatába indul.

A katona játéka rendszerint a totális szembesülés; a játék eredménye győzelem vagy vereség: fehér vagy fekete... A diplomata más játékot játszik: az értéke legfőbb tesztjének tekintett alapvető aktus, a tárgyalás során az érdekek tartós egyeztetésén fáradozik.

A közvélemény a katonát késedelem nélkül felmagasztalja vagy sárba tapossa. A diplomata cselekvései nem ítéltetők meg azonnal. Cselekvésének eredményei árnyaltabbak, értékelésüket a szempontok különbözősége határozza meg, s az is, hogy milyen megvilágításban láttatják a jövőendő eseményeket. A diplomáciai mestermunkát csak perspektivikusan lehet megítélni.

A történetírás, akárcsak a publicisztika, inkább kedveli, szívesebben kidomborítja a feszültségek és a válságok drámai pillanatait, a katonai vereségeket és győzelmeket. Igen gyakran elhanyagolják a nyugalom és csend hosszú időszakait, amelyek pedig nem csupán a történelem természetes termékei, hanem tudatos — politikusok megfogalmazta és diplomáciai műveletekkel ügyesen megvalósított — békepolitika művei.

Valamikor egy bölcs így töprengett: vajon nem volna-e dicsőségebb a háborút szavakkal, mint az embereket vasakkal megölni, s nem volna-e jobb a békét békés úton, nem pedig háborúval megvalósítani?!

*

A diplomáciát az intelligencia és a tapintat államközi viszonylatban való alkalmazásaként is meghatározták.

E species egyedeinek nagy változatossága azt tanúsítja, hogy a diplomácia követelményei csöppet sem változatlanok. Íme, egy példa. A diplomata egyik fontos tulajdonságának tartják a rendíthetetlen nyugalmat, azt a tulajdonságot, hogy bármilyen, jó vagy rossz hír hallatán arcizma se ránduljon. A diplomaták egész nemzedékei dicsekedtek fapofájukkal. A nukleáris stratégia befolyásolta modern elméletekben azonban már rendkívül értékes tulajdonság a hiszékenység, s a szándékok őszintesége a nemzetközi egyensúly megőrzésének legfőbb feltételévé vált. Érthető, hogy ebben a helyzetben az ideges diplomata szavahihetőbb, mint az, aki tökéletes önuralmával gyanút kelt.

A tipológiai különbözőségek nem tehetik mellékessé a közös jegyeket. Így például a legmegkapóbbat, a nagy műveltséget. A nagy alkotókat éppen presztízsük miatt szólították diplomáciai küldetésbe, s mert művészetük vagy tudományuk biztosítéka volt annak, hogy jól boldogulnak kényes emberi viszonylatok közepette. Rubens londoni követ volt, s közben festett is, Grotius Svédországot képviselte Richelieu mellett, s napjaink kibernetikusai büszkéek lehetnek arra, hogy jó elődjük és mesterük, Leibniz, szintén járt diplomáciai küldetésben. Mégha *Codex diplomaticusa* a moderntól eltérő értelemben használja is a diplomata fogalmát.

Más-más hivatású emberek léptek diplomáciai pályára, a hivatásukat ennek megfelelően a legrégebb időktől kezdve különböző kulturális erőforrásokkal dúsították fel. A jogászok és a közigazdászok mellett az irodalmárok fajsúlya jelentős. Az utóbbi tizenöt esztendőben négy irodalmi Nobel-díjat ítéltek oda hivatásos diplomatáknak, Szeferisz, Saint-John Perse, Ivo Andrić és Miguel Ángel Asturias személyében. A tudományos tematika fontosságának növekedése a nemzetközi kapcsolatok minden vi-

szonylatában évszázadunk második felében — akárcsak a felvilágosodás korában — ismét előtérbe helyezte a pozitív tudományok tudóit, akikre a fizika és a matematika nyelvének pontos kifejezőkészsége a jellemző. Ez az új áramlat azonban nem változtat az igényes diszciplína önálló jellegén. Mindegy, milyen az alapképzettség; ha szilárd az eredeti kulturális alap, a rákövetkező tényezőtől nem változik el, csak feldúsul. A diplomata eszközei kiváltképpen intellektuálisak. Halhatatlan beszédében Démoszthénész megmondotta, hogy a küldötteknek nincsenek csatahajóik, sem gyakoros katonáik, sem pedig váraik; a szavak és a kedvező alkalmak az ő fegyvereik; a fontos tárgyalásokban ritkák az ilyen alkalmak, s ha elvesznek, soha többé vissza nem térnek.

A nemzetközileg használt nyelvek ismerete a diplomataval szemben támasztható legminimálisabb követelmény. De már jóval nehezebb az érvek logikai nyelvezetének meggyőző használata.

Könnyen érthető, miért oly gyakoriak a diplomaták kalandozásai a memoár-irodalomban, így öröktíven megkövetkező nemzedékek számára az általuk megélt feszültségek izgalmát: de hiszen nemcsak egyedülálló és soha többé vissza nem térő percek hiteles tanúi ők, hanem a beszélt és írott szó hivatott művészei is.

A diplomatát nem lehet csupán intenzív társadalmi tevékenysége és protokolláris kötelezettségei teljesítésének mikéntje alapján megítélni. Foglalatosságai összességében reprezentációs igyekezete csupán részletkérdés, talán nem is a legjelentősebb. A gyors tájékozódás, az elemzések mélysége, a jó barátok szerzésének adottsága, a beszédkészség, a válaszok szabatos megfogalmazása sem mellékes erény: de a diplomata számára a legfontosabb a tárgyalások mechanizmusának tudományos megismerése, a tárgyalásvitel mesterségének tökéletes ismerete.

A jelenkori tudomány már többet elárul a tárgyalások struktúrájáról: a szabályok uralta játékok szélesebb kategóriájába helyezvén őket — mint minden játékot —, a tárgyalásokat is a matematika eszközeivel kezeli.

A tárgyaláselmélet nem csökkenti az észbeli képességek bajnokainak érdemeit, mint ahogyan a sakkjátékban sem tette fölöslegessé a játékosok vele született és eltanult erényeit az az új elmélet, amely nemcsak alaposabban megmagyarázta e játék természetét, hanem lehetővé tette betáplálását is a számítógépbe.

Nem való túlbecsülni a diplomata szerepét a történelemben, túlságosan nagy jelentőséget tulajdonítani neki az események alakulásának befolyásolásában. Ha objektív körülmények akadályozzák valamely egyezmény létrejöttét, a legtöbb tapasztalattal párosuló ügyesség sem verhet hidat, legfeljebb tiszavirág-életű egyezmény-látszatot kelthet. A legjobb tábornok is csak bizonyos — létszámban és tüzerőben kifejezhető — minimális feltételek teljesülése esetén nyerhet csatát. Hasonló a helyzet a diplomáciában is. Ha a feltételek adottak, de legalább instabil az egyensúly, a szubjektív emberi beavatkozás még mindig felfokozhatja, vagy éppen ellenkezőleg: minimumra csökkentheti a megegyezés esélyeit. Éppen ezért nem közömbös, hogyan bántik a diplomata a vitás kérdések megoldására hivatott eszköz-arszenáljával. Az objektív kedvező helyzet szub-

jektív hibával alaposan elpackázható. Bernard Shaw egyszer arról szólt, hogy másképpen mutatna ez a világ, ha az emberek azt a génuszt, amit a hibák következményének kiküszöbölésére fordítanak, megelőzésükre fordítanák.

Vajon valamely nemzet érdekeinek védelmére nem jó módszer-e megbizonyosodni afelől, hogy a világ más entitásaival való kényes érintkezési felületeken nem esik-e igen sok emberi hiba? Vajon nem teljes jogosultságú-e az a törekvés, hogy elkerüljük a nemzetközi viszonyoknak az együttműködés hasznos irányától való eltérését, nem kívánatos konfliktusos helyzetekbe való torkollását? A béke számtalan veszélynek örökösen kitett nemzetközi állapot. Az érdekek egyoldalú érvényesítésének kockázata fenyegeti, tehát ingatag. A kockázatok megengedett korlátok közé szorítása csak kitartó, szüntelen erőfeszítéssel érhető el. Ilyenfajta tudatos cselekvés az állampolitika feladata, s eredményessége az államvezetés bölcsességén múlik. Gyakorlati kivitelezésére a diplomaták hivatottak.

*

A tárgyalás nemcsak a diplomácia legfontosabb funkcióinak egyike: az országok között felmerülő bármilyen jellegű vitás kérdések békés megoldásának szentesített eszköze is. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Chartája a tárgyalást a 33. cikkely VI. fejezetében az élen sorolja fel.

Az egyenlő, szuverén és független államok egymás közti viszonyaiban a közös érdekek mellett ellentétesek is érvényesülnek. Ellentétes, kérlelhetetlen konfliktusos érdekek akkor fordulnak elő, ha egyazon javakra — területre, előjogra, különleges gazdasági jogokra — egyidejűleg két vagy több állam is igényt tart. A történettudományi művek előszeretettel foglalkoznak a ki nem békített érdekütközésekkel, azokkal, amelyeknek megoldása — a felek tudata szerint — kizárólag egyik részről lehetséges: ez a fokozott érdeklődés annál is inkább megnyilvánul, mert ez a helyzet-típus a fegyveres konfliktusok szülője. A valóságban államközi viszonylatban a közös érdekek gyakorisága sokkal nagyobb. Még antagonistá érdekek esetén is kivehető nagy számú kiegészítő érdek, amely lehetővé teszi a békülésre irányuló erőfeszítéseket.

A tárgyalás a háború ellentéte. A háború egy egyoldalú érdek erőszakkal való érvényesítése megkísérlésének határeseté, két állam megütközése egy érdek kizárólagos érvényesítéséért. Az erőszakhoz folyamodás a kölcsönösen előnyös megoldás kidolgozására irányuló békés erőfeszítés felfüggesztését jelenti: a nemzetközi viszonylatban az erőszak alkalmazását előtérbe helyező iskola a kérlelhetetlenséget tartja a legfontosabbnak, s a „kompromisszum“ fogalmát, így, idézőjelbe téve, csúfondárosan emlegeti. Rendeltetéséből következőn a békés viszonyoknak szentelt diplomácia az érdekek kölcsönös egyeztetését, méltányos harmonizálását és a kompromisszumot alapfogalmakként fogadja el az államközi egymás mellett élés biztosításáért, s a merevséget éppúgy helyteleníti, mint a konfliktust nemző egyoldalú érdekhajhászást.

Noha korunkban az államközi viszonyok oly módon váltak tartalmasabbá, hogy belőlük az ellentmondásos helyzetek nagy változatossága egyáltalán nem hiányzik, az erőszakhoz folyamodás szférája leszűkül, s a tárgyalások mind nagyobb szerepet játszanak: a vitás kérdések, a nézeteltérések békés megoldásának fő módszerévé léptek elő.

A tárgyalásoknak a nemzetközi életben történt reaktiválását kiváltó tényezők számosak: mindinkább tért hódít az az eszme, amely szerint a háború semmit sem old meg; bármilyen konfliktus felfokozódhat a tömegpusztító háború méreteiig; folyamatban van azon normák és nemzetközi alapelvek jogi kodifikálása, amelyek tiltják az erőszakhoz való folyamodást; erkölcsi ítélet sújtja a háborút és az erőszakot, s ugyanakkor a technika, a tudomány és a gazdaság fejlődésének megfelelően mind szélesebbkörűen kibontakozik az együttműködés a legkülönbözőbb területeken; egyszóval: növekszik a mai emberiség összefüggésszereinek komplexitása. S döntő a békés eszközök térhódítása szempontjából a szocialista államok megjelenése és erősödése, befolyásuk, fajsúlyuk növekedése a nemzetközi életben.

A jó diplomata jótulajdonságai nagyrészt azonosak a jó tárgyaló partner jótulajdonságaival.

A partnerek mindegyikének minél jobban meg kell értenie a másik tárgyalófél álláspontját, érveit, hogy a tárgyalás párbeszéde gyümölcsöző lehessen. Amiatt, hogy a felek képtelenek meghallgatni és megérteni egymást, sok tárgyalás válik a süketek párbeszédévé. A dialógus nem két monológ összege. A XVIII. század elején írta François de Callières (1645—1717) *De la manière de négocier avec les souverains* című művében: „Nagyon fontos, hogy a tárgyaló, feladva saját nézetét, annak a fejedelemlennek az álláspontjára helyezkedjék, akivel tárgyal. Alkalmasnak kell lennie arra, hogy elfogadja a másik fél személyiségét, behatoljon nézetei, hajlandóságai lényegébe. Így kell gondolkodnia: »Ha én ennek a fejedelemlennek a helyében volnék, s ugyanolyan hatalmam volna, ugyanolyan előítéletek és szenvedélyek vezérelnének, vajon akkor milyen hatással lennének az én érveim önmagamra?«

Ezt a régi leleményt a korszerű tárgyaláselmélet irodalma „az elvek kölcsönösen elfogadható újrafogalmazásaként“ jelöli. Karl W. Deutsch *The Analysis of International Relations* című könyvében (Harvard, 1968) a következőképpen szól erről: „A tárgyalás alkalmasabb arra, hogy kölcsönösen előnyös, tehát elfogadható megoldás felfedezéséhez vezessen, ha mindkét fél világosan látja, hogy tulajdonképpen mit fejez ki a partner. Vagyis, ha a feleknek sikerül a maguk számára az ellenfél ügyét olyan tiszta és vonzó formában megfogalmazniuk, hogy ezt a megfogalmazást még az ellenfél is magáévá tehesse.“

A tárgyalónak legyen időérzéke, fel kell tudnia ismerni az alkalmas pillanatot. A tárgyalásoknak saját ritmusuk van, amely azonban mégsem szakítható ki az események általános kibontakozásának üteméből. A tárgyalások siettetése vagy késleltetése olyan jellegű akció, amely a keretet szolgáltatató történelmi események ütemétől függ, s minden diszkrepancia csödhöz vezethet. Nem minden tárgyalás menete egyformán gyors. S nem panaszkodhatunk valamely tárgyalás vontatottsága miatt, ha a siker objektív feltételeinek kiérlelődési folyamata éppen megköveteli ezt a vontatottságot. Miként a tárgyalás megkezdése pillanatának a megválasztása vagy egy-egy szakasz kezdeményezése a tárgyaló fél kivételes ügyességétől és tapasztaltságától függ, ugyanúgy szükséges ez az adottság, a menet

megfelelő ütemének megszabásához is. Az alkalmas pillanatok fel nem ismerése egyik gyakori oka a vitás kérdések rendezésére való képtelenségnek.

Az együttműködés szelleme, a rokonszenv és bizalom, a csoportszellem, az építő hozzáállás, a rugalmasság, a hajlékonyság: íme, azok a tulajdonságok, amelyek a megoldáshoz és megegyezéshez vezető utat zökkenésmertesebbé tehetik. Nem banális tulajdonságok ezek. A zérus összegű játékokban, ahol csak nyerni vagy csak veszteni lehet, s az együttműködés csökkent, más tulajdonságok keileneek: kérlelhetetlenség, szilárdság, méltóságteljeség. Az ilyen játékosok között minimális az érintkezés, a közös erőfeszítésről nem is szólva.

Egy adott helyzet megismeréséhez számos tudományág analitikus szellemei járulhatnak hozzá. A diplomataák vaskos dossziék birtokában ülnek le a tárgyalóasztalhoz; az ügyiratcsomóban a politikai célokat tartalmazó utasítások mellett fellelhetők a helyzet történelmi, gazdasági, katonai, lélektani, művelődési adataira vonatkozó alapos jegyzetek is. Minden megelőző tanulmányozást elural az analitikus szellem, valamely helyzet fő összetevői meghatározásának érzéke. A diplomata tudása főleg szintetizáló jellegű. A tárgyaló félnek gyorsan kell összegeznie a tényeket, az érveket, az alapelveket, könnyedén kell egységbe foglalnia adat- és értesülés-töredékeket.

Határozottan, világosan és jól tagoltan megfogalmazni a megoldást: ez már a tárgyaló fél bátorságán is múlik, s a bátorság adottság. A tárgyaló nagy ellensége a határozatlanság, a huzavona. Számos tárgyaláson azért szalasztják el a megegyezés kikristályosításának nagy pillanatát, mert a tárgyalófelek alkalmatlanok arra, hogy szembenézzenek a helyzettel, világos és kiméletlenül őszinte jelentést terjesszenek a politikai döntésekre hivatott fórumok elé, s a partnerek előtt is egyértelműen feltárják álláspontjukat. Persze, mindehhez elengedhetetlen a társadalmi tevékenység más területein is nagyon lényeges felelősségvállalás erénye.

A tárgyalásemélet tanulmányozása nem öncélú, fontos gyakorlati jelentőség nélkül való foglalatosság. A módszerek tökéletesítése a nemzetközi életben keletkező konfliktusos helyzetek és válságok hatékonyabb megoldási és elhárítási lehetőségeit igéri, aminek jelentős hatása lehet az államközi viszonyokban. A tárgyalások eszközének rugalmasabbá tétele reális politikai és anyagi előnyökkel járhat, lehetővé teheti, hogy a megoldatlan konfliktusok emésztette nagy energiák békés fejlődésben és általános haladásban termékenyen érvényesüljenek.

*

A tárgyalások módszerében tükröződnek mindazon alapelvek, amelyeknek az államok egymáshoz fűződő viszonyát meg kell határozniuk. Már maga a tárgyalások ténye két alapelv igenlését jelzi: az egyik az államok tartózkodása a nemzetközi kapcsolatokban az erőszak alkalmazásától vagy az erőszakkal való fenyegetéstől; a másik alapelv az, amelynek megfelelően az államok készek nézeteltéréseiket békés úton rendezni, hogy ne kerüljön veszélybe a nemzetközi béke, biztonság és jog. A tárgyalás aktusa az erőszakra való lemondásnak és a békés út elfogadásának egyidejű elismerését jelzi.

A szuverenitás alapelve a tárgyalások azon sajátosságában tükröződik, amely szerint csakis saját céljait meghatározni, valamely érdek, eredmény vagy helyzet értékét önállóan megszabni alkalmas partnerrel lehet tárgyalni.

A népek joga, hogy maguk határozzák meg sorsukat, alapfeltétellé válik; ezen a réven biztosítható a — saját érdekeknek megfelelő, az objektív adottságokkal s a partnerek érdekeivel számoló — racionális megoldás szabad megválasztása. A tárgyaláselméletben sokat kommentálják: a döntés szabadsága olyan fontos követelmény, hogy azt még az ésszerűen cselekvő partnerek által mindenképpen elfogadásra méltatott egyetlen megoldás létezése sem érinti.

A kölcsönös tisztelet alapelve a tárgyalások feltételei középette a módszer alkalmazásának sarkalatos szabályává válik; ez az alapelv nem tartható tiszteletben a bizalmatlanság légkörében, vagy ha az egyik fél erőfölényét érvényesíti a másikkal szemben. A tárgyalás olyan eljárás, amelyben a jogegyenlőség sarktétel. A tárgyalásokban egyetlen más alapelv sem olyan fontos, mint a felek egyenlősége. Valamely helyzet anyagi előfeltételeiben megmutatkozik a felek ténybeli egyenlőtlensége gazdasági viszonylatban, a földrajzi vagy demográfiai méretek tekintetében, katonai vagy más vonatkozásban. Maga a tárgyalás aktusa azonban kiváltképpen méltányos: a ténybeli helyzet korrekciójára hivatott. A tárgyalás ténye jelzi: a felek egyetértének abban, hogy érdekeiket az elsődlegességek józan tudomásulvételével rendezzék. Az együttműködés és a kölcsönös előny alapelve szorosan kapcsolódik a tárgyalások céljához. Bármely megegyezés a kölcsönös előnyök kielégítését célzó együttműködési egyezmény.

A tárgyalásokkal kapcsolatos további jellemző eszme a *pacta sunt servanda*-elvben tükröződő bizalom a megállapodásokban, az egyezmények megtartására irányuló óhajban. Még ha volna is ösztönzés egy egyezmény felmondására, tiszteletben tartásának előnye túlmutat az azonnali érdeken, mert hatással van más tárgyalásokra, vagyis átfogóbb érdekek követésére. Régmúlt korokban a vallás kölcsönzött szent jelleget az egyezményeknek, a modern korban ez a jelleg egy éppen eléggé tanulságos történelmi tapasztalat eredménye, a hosszú időtartamú általános érdek felismerése.

Értekes iránymutatásul szolgál eredményességük szempontjából az a tény, hogy a nemzetközi jog minden alapelve tükröződik a tárgyalásokban. Ha tehát a nemzetközi jog alapelvei vezérelnek, jó és eredményes tárgyalások ígérkeznek.

Farkas László fordítása

Válogatás a *Diplomai ilüstri és a Diplomatia* című kötetből